

VII. ULUSLARARASI
TÜRK DİLİ KURULTAYI

I. CİLT

Uluslararası Türk Dili Kurultayı (VII: Ankara: 2012)

VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 24-28 Eylül 2012.--
Ankara: Türk Dil Kurumu, 2020.

2 c.; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları; 1345/1, 1345/2)

ISBN 978-975-17-4618-4

1. Toplantılar, Türk Dili

410

Türk Dil Kurumu Yayınları

VII. ULUSLARARASI
TÜRK DİLİ KURULTAYI

24-28 Eylül 2012

I. CİLT

Ankara, 2020

Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1345/1

VII. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI
24-28 Eylül 2012

*

İnceleyiciler:

Prof. Dr. İbrahim TAŞ
Prof. Dr. Osman MERT

*

Metin denetimi:

TDK - Zehra APİŞ

*

Sayfa ve kapak tasarımı:

TDK - Fayık YANGIR

*

Baskı:

Birinci baskı: Ankara, 2020 Eylül

ISBN: 978-975-17-4618-4

*

Dağıtım:

Türk Dil Kurumu

Atatürk Bulvarı No.: 217

06680 Kavaklıdere / ANKARA

Telefon: +90 (312) 457 52 00

Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83

Genel ağ: <http://tdk.gov.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayım, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

Türk İşaret Dilinde Ad Öbeği Yapısı ve İşaret Dizimi • 15
**A. Sumru ÖZSOY - Aslı GÖKSEL - Meltem KELEPİR -
Derya NUHBALAOĞLU**

Çok Dilli Toplumlarda Dil Karışımının Toplum Dil Bilimi Açısından
Değerlendirilmesi (Afganistan-Özbek Türkçesi Örneği) • 31
Abdullah MOHAMMADİ

Sungur Türkçesinin Sayı Sistemi Üzerine • 39
Abdulkadir ATICI

Türkmen Musikisinin Türkmensahra Türkmenlerinin Dil ve Edebiyatını
Yaşatmaktaki Hayati Rolü • 51
Abdurrahman DEVECİ

Eski Türk Yazıtlarının Anlatı Özellikleri • 63
Abdusalam Şükür NUH

Türkçeden Arnavutçaya Geçen Kelimelerdeki Ses Değişmeleri • 71
Âdem BALABAN

“Dede Korkut Destanı”nda Nahcivan’la İlgili Yer İsimleri Üzerine
Bir İnceleme • 101
Adil BAGİROV

Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Metinlerindeki
Dil Bilgisel Problemlerinin Değerlendirilmesi • 111
Adnan KARADÜZ

Türkçe ve Uygurcada Şekli Aynı Anlamı Ayrı Olan Kelimeler Üzerine Kısaca
Bakış • 125
Ahmetcan SAYRAM

“Fiil” Kavramının ve “Fiil” Kelimesinin Müteradiflerinin
Semantik Tahlili • 133

Ahmet ISPARTA

Türkçede Önergelerin Bağlanma Şekilleri ve Tarihi Süreç İçerisindeki
Değişmeler • 159

Ahmet Şefik ŞENLİK

Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Çokluk Kavramı
ve Sayı Kategorisi • 165

Ainur MAYEMEROVA

Kırım-Tatar Edebiyatında 1970-1980 Arasındaki
Hikâye Türünün Esas Yönelişleri • 175

Aishe DZHEMİLİYEVA

Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde
Duyguları İfade Eden Leksik Dil Unsurları • 179

Albina TUZLU

Çin’deki Tatar Toplumuna ve Dil Özellikleri Üzerine Bir İnceleme • 185

Alfiya YUSUPOVA

Türk Sözlük Biliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri • 195

Ali AKAR

Tuva Türkçesi ile Cuncarya Tuvacasının Gramatikal ve Leksik Ayraçları • 201

Ali ILGIN

Güncel Türkçe Sözlük’te “Çocuk” Sözcük Biriminin Derlem Denetimi • 209

Ali TAN

Uygur Türkçesindeki Ses Değişmesi Hakkında Akustik Tahlil • 251

Alim YUSUP - Patigul MEMET

Hindi: Garip Bir Kuşun İlginç İsimleri • 259

Asiye ATAKAN

“Söz Sanak” Bilgisayar Programı Aracılığıyla Temel Söz Varlığı Sözlüğü
Yapma ve Onun Dil Öğretimdeki Yeri • 281

Askatbek MAMADİEV

Macarcada Mevcut Olan Eski Türkçe Kökenli Fiiller • 291

Attila MÁTÉFFY

Karaimler Hakkında • 297

Ayder MEMETOV

Zafer-nâme-i Emir Temür, Muhammed Ali ibn Derviş Ali Buharî Şerafe'd-dîn
'Ali Yezdî'nin Zafernâme'sinin 16. Yüzyılda Muhammed Ali ibn Derviş Ali
Buharî Tarafından Yapılan Türkçe Tercümesi • 305

Ayşe KİK

“Kalmak” Kelimesinin Etimolojisi Hakkında • 321

Ba BATUBAYAER

Türk Dillerinde Ölü Söz Kökleri • 325

Baba MUHARREMLİ

Türkçede İsim Cümlelerinde Nesne • 337

Bağdagül MUSA

Türkçe ve Hırvatçada Uzamsal İlişkileri Belirten Bazı Yapıların
Karşılaştırılması • 347

Barbara KEROVEC

Türkiye Türkçesinde “-(y)AlI” Ekiyle Kurulu Zarf-Fiiller Üzerine Derleme
Dayalı Bir İnceleme • 355

Bayram ÇETİNKAYA - Özgür AY

Kars Ağız Araştırmalarında Türk Etnik Gruplarının Dil İlişkileri • 365

Bedirhan AHMEDOV

Ali Şir Nevayî'nin Eserlerinde Oğuzca Unsurlar • 375

Berdak YUSUF

Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinin Daha Doğru Değerlendirilmesi İçin
Bazı Öneriler • 385

Binnur Erdağı DOĞUER

N. İ. Aşmarin'in Çuvaşça Sözlüğünün Yeni Bir Yayını Nasıl Olmalıdır? • 391

Bülent BAYRAM

Türkçede İşteş Özne ve Müşterek Eylemler Üzerine • 405

Celal DEMİR

Köktürkçe “Teñri Teg Teñri Yaratmış” İbaresini Üzerine • 413

Ceval KAYA

Bilgisayar Destekli Özbek Haber Üslubunun İşlenmesi • 417
Dilnoza KALONOVA

18. Yüzyılın Sonlarında Kazaklar ile Çing /Qing/ Hanedanı Arasındaki Kültür
ve Eğitim İlişkileri • 423
Düysenali ABDİLAŞİMULI

Eski Türkçede Bir Yer İsmi: Katun • 431
Ebulfez AMANOĞLU

Kırım-Tatar Dili Çöl Şivesinde Soy Anlatan Terimlerin
Kullanış Özellikleri • 437
Edibe MEDZHYTOVA

Kazakça Tarım Terimleri Üzerine Bir Deneme • 443
Elmira BAYMUKHAMBETOVA

Veli Hulufu Neşri Esasında “Koroğlu” Destanında
Türk Menşeli Arkaizmler • 449
Elza İSMAYILOVA

Türk Dillerinin Bilgisayarlı Çevirisi ve Karşılaşılan Sorunlar • 485
Emel ALKIM - Yalçın ÇEBİ

Felsefe Dili Olarak Türkçe • 499
Emel KOÇ

Türkçe ve “Türk İşaret Dili”nde İç ve Üst İlişkisi Kurulabilen
Yer Belirtme Tümcelerinin Karşılaştırılması • 517
Engin ARIK

Uygurca “İmerigme” Sözü Üzerine • 527
Engin ÇETİN

Birinci Kırım-Tatar Devleti “Magna Bulgaria”nın Esas Alametleri • 535
Enver UMEROV

Eski Türkçe “-DAÇI” Ekinin Mişer Tatar Ağızlarında Kullanımı Üzerine • 541
Ercan ALKAYA

Türkçe Sözlüklerde Çok Anlamlı Sözlük Birimlerindeki
Art Zamanlı Anlam Değişme Olayları ve “Çay” Örneği • 553
Erdoğan BOZ

Yerli Sinop Ağızlarını Belirleyen Genel Özellikler • 565

Ergün ACAR

Firdevsü'l-İkbâl'de Kip ve Kiplik Kullanımları • 575

Ergün ALTUN

Söz Varlığı Açısından Yenisey Yazıtlarının Moğolistan'daki Yazıtlardan Farklılıkları Üzerine Düşünceler • 601

Erhan AYDIN

Eski Türkçede Kişi Ekleri • 615

Erhan TAŞBAŞ

Orhon Abidelerindeki Bazı Sözlere Çin Dili Açısından Bir Bakış • 625

Erkin AWGHALY

Azerbaycan Türkçesinde Kelimenin Prozodik Modelinin İki Zirveliliği Üzerine • 633

Fahrettin VEYSELLİ

İran Türklerinde Sözlükçülük ve Problemleri • 639

Farzaneh DOULATABADİ

Kırgızcanın Güney Sibiry Türk Dilleriyle Olan İlişkisi • 647

Fatih ÇELİK

/I/ Türkçede Bir Ana Ses Birimi midir? • 661

Fatih ÖZEK

Anlam Bilimsel Yaklaşımla Yabancılara Türkçe Deyimlerin Öğretimi • 667

Fatma BÖLÜKBAŞ

Sözlüklerin Normatif Fonksiyonu Meselesi • 687

Feride TAGİROVA

Çuvaş Türkçesindeki “+IA” Eki Üzerine • 691

Feyzi ERSOY

Osmanlı Kültür Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lügat-i Zurefâ ve Osmanlı Yazı Dili ile Konuşma Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler • 705

Fikret TURAN

Çağdaş Türk Dünyasında Oğuz Asıllı Halkların Soyadlarının Modifikasyonu • 713

Firengiz PAŞAYEVA - Yalçın YUNUSOV

Yabancı Dil Olarak Türkçe Ders Kitaplarındaki Yazınsal Metinlerin
Kullanım Sıklığı Açısından İncelenmesi • 727

Funda KESKİN

Son Dönem Çağatay Şairlerinden Hoca Nazar Hüveyda'nın Şiirleri ve
Şiirlerinin Dil Özellikleri • 739

Funda TOPRAK

Türkmen Türkçesinde Askerî Terimler: Delici, Kesici,
Ateşli ve Atılan Silahlar • 753

G. Selcan Sağlık ŞAHİN

Codex Cumanicus'un İmlası: Ünsüzler • 775

Galip GÜNER

Kâşgar Uygurları Arasında Günümüze Kadar Kullanılan
Oğuzca Sözler Üzerine • 785

Gayratcan OSMAN

17. Yüzyıl Azerbaycan Türkçesindeki Çağatay Türkçesi Ögeleri • 791

Gızılgül ABDULLAYEVA

Rumca-Türkçe Manzum Sözlük:

Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berâ-yı Terceme-i Lisân-ı Rûmiye • 799

Gökhan ÖLKER

Altay Dillerindeki Çokluk Eklerinin Eski Şekilleri • 815

Gulgayşa SAGİDOLDA

Tatar Dünyasında Dilin Durumu ve (ana/eni, ata/eti Örneklerinde)

Akrabalık Adları • 827

Gulnara ZAMALETDİNOVA - Radif ZAMALETTİNOV

Tatar Halk Bilmecelerinde Kişi Adlarının Kullanımı • 833

G. R. MÖĞTESİMOVA

Tatarlarda Aile Düşüncesine Bağlı Sözler ve Millî Gelenekler • 839

Gulshat GALİULLİNA

Kazak ve Türkiye Türkçesinde Yansıma Kelimelere Yeni Bir Bakış • 845

Gulsinay İSSAYEVA

Eski Türkçedekilerden Daha Eskicil Olan Çağdaş Şekiller Üzerine • 853

Gürer GÜLSEVİN

Türk Dillerinde Yansımalar • 861
Gülnaz YAGAFAROVA

Nehcü'l-Ferâdis'te "Takı" • 867
Güsel SEV - Hüseyin GAMSIZ

Atasözleri Arkaik Sözlerin Dil Hafızası Gibidir • 893
Gülzade ABDULOVA

Türkiye'de ve Japonya'da Dil Politikası Uygulamaları • 913
Gülzemin Özrenk AYDIN

Argo ve Argolaşma • 929
Günay KARAAĞAÇ

Türkçede Fiil Çekimlerine Yeni Bir Bakış • 937
H. İbrahim DELİCE

Macaristan Kuman-Kıpçaklarından Kalan Bir Sayışmacı Üzerine
Dil Bilimsel Açıklamalar • 955
Hakan AYDEMİR

Bilim Dilimizdeki Yabancılaşma • 969
Hamza ZÜLFİKAR

Türk Dilinin Oğuz (Batı), Kıpçak (Kuzey) ve Çağatay (Doğu)
Gruplarında Tekrarlama (Frequentatif) Fiilleri • 983
Hülya SAVRAN

Dilde Kalıplaşma • 995
Hürriyet GÖKDAYI

Ignác Kúnos'un Kırım Tatarcası Folklor Metinlerindeki
Tasvir Fiilleri Üzerine • 1009
Imre BASKI

Metin Dil Bilimi Verileri Işığında İstiklal Marşı'nı Yeniden Okumak • 1029
İlker AYDIN

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Teklik III. Şahıs Çekiminde Görülen {-n}
Biçim Birimi ve İşlevi • 1047
İlknur KARAGÖZ

Türkiye Türkçesindeki İsimleri Karşılamada Kırgız Türkçesinin -oo / -uu Ekinin Kullanılması Üzerine • 1057

İbrahim ATABEY

Osmanlı Türkçesinden Slav Dillerine Geçen Türkçe Kelimeler ve Abdullah Şkalyiç • 1067

İrfan MORİNA

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dil Bilgisel Açıdan Birleşik Kelimeler Sorunu • 1077

İrina SARAİVANOVA

Kosova Türklerinde Kişi Adları Hipokoristikleri • 1083

İsa SÜLÇEVŞİ

Bilgisayarlı Dil Bilimi Araştırmalarında Veri Tabanı, Algoritma, Akış Diyagramları ve Programlama • 1089

Kerim SARIGÜL

Codex Cumanicus'taki Türkçe Malzemeye Ait Alfabe ve İmla Özelliklerinin Karşılaştırmalı Tahlili • 1105

Kutluay ERK

Türkçede “-DAn biri” Yapılı Kelime Grupları Üzerine • 1117

Leylâ KARAHAN

Ermeni Harfli Kıpçakçada “-mA bol-” Yeterlilik Yapısı • 1125

Lütfiye GÜVENÇ

Klasik Dönem Osmanlı Ziraat Eserlerinde Kullanılan Ziraat Terimleri • 1133

M. Bedizel Zülfikar AYDIN

Türkçe Organ İsimlerinin Kökeni Üzerine • 1143

Mağfired Kemal YUNUSOĞLU

Çağdaş Sırp Dilinde Türkçe Alıntılarının Anlam Bilimsel-Türevsel Analizi • 1153

Marija ĐINĐIĆ

Papaz Gjuro Adam Büttner'in Türkçe Mirası • 1161

Marta ANDRIĆ

Türk Lehçelerindeki Deyimlerin Karşılaştırmalı Yöntemlerle Araştırılmasında Kültürel Dil Biliminin Önemi • 1169

Mayrambek OROZBAEV

İki Dillilik ve Sözcük Bilimi Açısından *Çingeneler* Romanı • 1175
Mediha MANGIR

İki Dilli ve Tek Dilli Çocukların Türkçe Sözlü ve Yazılı Metinlerindeki Sözcük Zenginliği • 1191
Mehmet Ali AKINCI

Aybastı Ağzında “Çarık” ile İlgili Kelimeler • 1203
Mehmet AYDIN

Türkçede Kişi ve Sayı Özelliklerinin İşlemlenmesi:
Bir Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri (OİP) İncelemesi • 1207
Mehmet AYGÜNEŞ - İtir KAŞIKÇI - Özgür AYDIN - Tamer DEMİRALP

Türkçeden Kafkas Dillerine Geçen Kelimelerdeki Ses Olayları • 1227
Mehmet ÖZEREN

Kırım-Tatar Dilindeki Sohbet Tarzının Hitap Hususiyetleri • 1253
Ediye MEMETOVA

Anlam Bilimi Çerçevesinde “Ötekileştirme” İşlevi Yüklenen “Türk”
Kelimesinin Batı ve Doğu Edebiyatlarında Kullanımı • 1259
Mesut ÇETİNTAŞ

Tanrı Kelimesi Üzerine • 1283
Mesut ŞEN

Anadolu Ağızlarında Kullanılan Dışlık (Barış, Huzur vb.)
Kelimesi Hakkında • 1299
Mevlüt GÜLTEKİN

Felsefi Şiir Sanatının Sembolik Dili Hakkında • 1305
Metanet ABDULLAYEVA

Salar Türkçesinde Fiillerin Emir Kipinin Kökeni Üzerine Bir Araştırma • 1313
Minawaer AIBIBULA

Türkçeye Yabancı Dillerden Geçen Kelimelerde Algısal Ünlü Türemesi • 1323
Mine KILIÇ - Mehmet Akif KILIÇ

Dilimizin Fonolojik Açından Gelişen Bir Dil Olduğunun İşaretilik Teorisiyle
Kantlanması • 1333
Molla Niyaz TURNİYAZI

Orta Çağ Azerbaycan-Türk Tercüme Metinlerinin Dili • 1345
Mohsun NAGİSOYLU

Özbek Türkçesinde Konuşmanın Cinsiyet Özelliklerini
Araştırma Sorunları • 1359
Muhabbat KURBANOVA

Ut- / Uduz- Fiilleri Üzerine Bir İnceleme • 1363
Muhammed ÇİTGEZ

Hamzaname'nin Okunma Coğrafyası • 1395
Muhammet YELTEN

Manzum Fetvaların Dil Özellikleri • 1457
Muhittin ELİAÇIK

İşlevsel Dil Bilimi Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine • 1471
Muhsine BÖREKÇİ - Yusuf TEPELİ

Baburname ve Türk Dili • 1483
Mukadder GÜNERİ

Daşakarmapathaavadānamālā İsimli Eserin Eski Türkçenin
Söz Varlığına Katkıları • 1491
Murat ELMALI

Eski Uygurca “Altı Dişli Fil” Hikâyesinin Metin
Dil Bilimsel Yaklaşımla Çözümlemesi • 1517
Murat ELMALI - Fatma BÖLÜKBAŞ - Ahmet Naim ÇİÇEKLER

Başkurt Türkçesinde İkillemeler (Hendiyadyoinler) • 1535
Murat ÖZŞAHİN

Yabancı Uyruklu ve Türk Soylu Bireylerin Türkiye Türkçesini Öğrenirken
Kullandıkları Dil Öğrenme Stratejileri Arasındaki Farklılıklar • 1553
Murat ŞENGÜL

Codex Cumanicus'un İmlası II: Yuvarlak Ünlüler • 1567
Mustafa ARGUNŞAH

Türkçe ve Farsçadaki Ortak Fiiller Üzerine • 1579
Mustafa BALCI

ÇAĞDAŞ SIRP DİLİNDE TÜRKÇE ALINTILARIN ANLAM BİLİMSEL-TÜREVSEL ANALİZİ

Marija ĐINĐIĆ

Çağdaş Sırp dilinde Türkçe alıntılarının tam sayısı bilinmiyor, ancak bu sayı, geçen yüzyılın ilk yarısında çıkan Şkaljić'in sözlüğüne (Škaljić 1989) kaydedilen yaklaşık 9.000 sözcükten daha azdır. Aynı dönemde yayımlanan *Matica Srpska Sözlüğü* (*Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* 1967-1976) yaklaşık 2.600 Türkçe sözcüğü içermektedir. Şimdiye kadar yaptığımız araştırmalar ise, kimi alıntılarının tüm türevleri ve ses bilgisel varyansları dâhil edildiğinde bu sayının daha yüksek olup 6.000 sözcüğü aştığını göstermektedir. Öte yandan, tek ciltli *Sırça sözlüğünde* (*Rečnik srpskoga jezika* 2007), 850 sözcük, Türkçe alıntı olarak belirtilmiş; türevleri ile beraber bu sayı toplam 2.000'e ulaşmaktadır. Edebî eserlerde ortaya çıkan yerel ağızlara ait sözcükleri de kaydeden altı ciltli sözlükte ise, doğal olarak daha çok alıntı yer almaktadır.

Her dilde aynı zaman eski ve yeni sözcüklere rastlanır ve bunların dağılımı yaş, cinsiyet, toplumsal sınıf, meslek gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Zamanla Türkçe sözcüklerin statüsü değişmiştir. Bir dilin söz dağarcığına art zamanlı olarak bakıldığında sözcük kullanımının, günlük hayattaki değişimleri ile paralel olarak değiştiği gözlemlenmektedir: bazı sözcük birimleri artık kullanılmamakta, öte yandan başkaları dile girmektedir. Sözlük hazinesini pasif ve aktif olarak ikiye ayırırız. Türkçe sözcükler, Sırp dilindeki sözcük hazinesinin hem aktif hem pasif parçasıdır. Pasif sözcük hazinesinde, artık kullanılmamakta olan veya kullanımı sınırlı olan Türkçe sözcükler, eski biçimler (*đemija* (gemi), *ajluk* (aylık), *atlija* (atlı), *većil* (vekil), tarih ile ilişkili (*beglerbegluk* (beylerbeylik), *bimbaša* (binbaşı), *ferman* (ferman), *valija* (vali) ve yeni sözcükler *kaldırmaš* (kaldırım mühendisi, avare), *besparaš* (parasız kişi) yer almaktadır. Aktif sözcük hazinesine günlük yaşamda kullanılmakta olan çok sayıda sözcük girmektedir. Dilimizde Türkçe sözcüklerin sayısı fazladır ve ana dili Sırça olanlar, *badem* (badem), *bakar* (bakır), *çarapa* (çorap), *çarşav* (çarşaf), *čekić* (çekiç), *ćesma* (çeşme), *dugme* (düğme), *džep* (cep), *inat* (inat),

jastuk (yastık), *jorgan* (yorgan), *kafa* (kahve), *kafana* (kahvehane), *kajmak* (kaymak), *kajsija* (kayısı), *kaldırma* (kaldırım), *kapija* (kapı), *kesa* (kese), *kreč* (kireç), *kusur* (küsür), *kutija* (kutu), *marama* (mahrama), *miraz* (miras), *oklagija* (oklava), *peškir* (peşkir), *saksija* (saksı), *sanduk* (sandık), *sunder* (sün-ger), *šećer* (şeker), *tavan* (tavan), *turpija* (turpu) gibi sözcükleri yabancı bir dilden geçmiş sözcükler olarak görmemektedir.

Ölçünlü Sırpçadaki Türkçe alıntılarının araştırılmasında Türkçe sözcüklerin adaptasyonu, özellikle anlam bilimsel ve türevsel anlam bilimsel adaptasyonu, incelenmesi gereken konulardandır. Bu çalışma, Türkçe alıntılara özgü anlam bilimsel türevsel süreçler ile ilgili bazı sorulara yanıt vermeye çalışmaktadır.

Hazırlanmakta olan Sırpçadaki Türkçe alıntılarının anlam bilimsel türevsel sözlüğü, Sırpçanın sözlük hazinesinin anlam bilimsel araştırmaları için önemli araç olmaktadır. Bu sözlük, bütün sözcük birimlerini içermekte; sözcük birimleri ve türevleri, içinde türevler kodu, türevsel derecesi ve anlam bilimsel değişimi gösterilen türevsel yuva (Alm. *Ableitungsgruppe*) şeklinde verilmekte ve bu biçimde türevsel anlam bilimsel süreçlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Her yalın sözcük yanında son ek, ön ek, karma türetimi, birleşme ve değiştirme yoluyla bu sözcükten türetilmiş sözcükler yer almaktadır. Sırp dilinde belli biçim birimlerinin, kök biçim birimlerine eklenmesi ve onlarla birleşmesi ile en çok sözcük birimi ortaya çıktığı için biçim birimsel türetme, en karmaşık sözcük türetme biçimi olmaktadır. Türkçe, Sırp dilini en çok sözlüksel planda etkilemiştir. Sırpça bükülgen, Türkçe ise eklemeli bir dil olduğu için sözdizimsel gibi başka etkiler çok fazla ortaya çıkmamıştır. Eklemeli bir dil olan Türkçenin bünyesinde yeni sözcük oluşturabilecek çok ek var. Türkçenin özelliği, sözcük köklerine çeşitli ekler getirilerek sözcük türetme niteliğine sahip olmasıdır (Čaušević 1996: 436-437).

Zamanla birçok ek, Sırp dilindeki Türkçe kökenli sözcüklerin büyük bir kısmından ayrılarak bağımsızlaştı ve üretken modeller hâline gelmiştir (Radić 2001). Çok iyi adapte edilmiş ve kaynaklarda eskiden de kullanılmış olmaları nedeniyle yerli ekler arasına da girdikleri için bu eklerin en başında *-čija/-džija* (-çi/-çıl/-çü/-çu// -ci/-cıl/-cü/-cu), *-lija* (-li/-lı/-lü/-lu), *-luk* (-lik/-lık/-lük/-luk), *-ana* (-hane) ekleri bulunmaktadır (Klajn 2003: 218). Aynı zamanda bunlar, Türkçenin en işlevsel türetme eklerinden sayılır. Bu ekler Sırpçada adlaştırma niteliği taşır. Bahsedilen sonekler ile yerli sözcüklerin birleşme sonucunda birçok karma sözcük ortaya çıkmıştır (*račundžija*, (hesapçı) *intereždžija* (çıkarıcı), *brkajlija* (bıyıklı), *dugajlija* (uzun bacaklı), *prostakluk* (pespayelik), *cicijašluk* (cimrilik), *oružana* (silahhane), *staklana* (cam fabrikası). Türkçe soneklerin, benzetme yoluyla Türkçe köksözcüklere eklenerek

Türkçede bulunmayan sözcüklerin ortaya çıkmasına katıldığı, vurgulanması gereken başka durumdur (harambaşa (tur. haram+başı) = haydut başı; tuhafli (tur. tuhaf+lı) = tuhaf; *zanatlja* (tur. zanaat+li) = zanaatçı vb. Bir yandan -li, -i, -ile gibi sıfat ve zarf son ekleri, öte yandan -başa, -dar/tar, -suz ve -cik gibi ad son ekleri daha zayıf etki bırakmışlar. Türkçedeki biçim birimi dizgesinden Balkan dillerine Türkçe köksözcüklere eklenen geçmiş zaman -di/-ti eki de girmiştir: *bojadisati* (boyadı), *sevdisati* (sevdi) vb. (Stachowski 1961: 67-81).

Sırp dilindeki Türkçe sözcükler sözlüğünün, bütün köksözcükleri ve türevleri içerdiğinden dolayı hem anlam bilimsel hem de türevsel olarak değerlendirilir. Örneğin, bu sözlükte *dut* isminin aşağıdaki gibi türevleri verilmiştir: **dud-a; dud-ar; dud-ara; dud-ast; dud-aş; dud-ika; dud-inja; dudinj-ak; dudinj-ar; dudinj-ast; dudinj-i; dudinj-ka; dud-ic; dud-ov; dud-ovac; dud-ovača; dudov-ina; dudov-lje; dudov-njak; dud-o-red**. Sözcüğün her türevi, sözcük tabanı ve ekine bir tireyle ayrılmıştır (örneğin, *dud-injak*) ve belli işaretlerle türevin nasıl oluştuğu gösterilmiştir.

Türkçe alıntılarının anlam bilimsel türevsel sözlüğü yaklaşık 900 yuva içermektedir. Altı ciltli *Matica Srpska Sözlüğü*'ndeki Türkçe alıntı olarak nitelenmiş sözcükler, bu sözlüğün temelini oluşturmaktadır. Sırpça, alıntı sözcüklerden en çok Türkçe alıntı barındırmaktadır. Türkçe alıntılar, alınma süreci çoktan bitmiş olan alıntılardır. Büyük betimsel sözlüklerde aynı kökün türevlerinin yanında kaynak diline ilişkin niteleyicinin bulunmamasından dolayı alıntılarının sayısını tespit etmek mümkün olmamaktadır (Vasić 1996: 89). *Tarak* (tarak) veya *šeboj* (şebboy) gibi sözcüklerin etimolojisi ile ilgili eksik bilgidен dolayı aynı durum Türkçe alıntılar için de geçerlidir.

Tek bir türevi olan Türkçe alıntılar da içinde yer almaktadır:

VERGIJA (tur. vergi)

0 **vergija** ž zast. porez, danak (**vergi**).

1₁<0 **vergij-aš** m onaj koji je dužan davati vergiju (**vergiyi ödemek zorunda olan kişi**).

Sırpçadaki Türkçe alıntı envanterini tamamen göstermek amacıyla bu sözlük, türevleri olmayan Türkçe alıntılarını da vermektedir:

MELEĆ (tur. melek)

meleć m anđeo (**melek**).

Bu çalışmada K harfi ile başlayan sözcükler seçilmiştir. Burada toplam seksen sözcük bulunmaktadır ve bunların çoğu eskimiş sözcüklerdir. Örneğin, *kačak* (kaçak), *kuvet* (kuvvet), *kurada* (kurada), *košija* (koşu), *kum* (kum),

kurtariš (kurtariş), *kutnija* (kutniye), *kušak* (kuşak), *kušluk* (kuşluk) vb. Bunları *kadaif* (kadayıf), *kalja* (kalya), *kapama* (kapama), *karamut* (kara armut), *kačamak* (kaçamak) gibi terimler izlemektedir. Darinka Gortan-Premk'e (1997: 121) göre Sırpçadaki terim sözcüklerinin türevsel gücü sınırlı olduğu için bu terimlerin de türevleri olmaması beklenmektedir. Bunların yanı sıra sözlükte *kaza* (kaza), *kajmakam* (kaymakam), *kapudanpaša* (kaptan paşa), *ko-džabaša* (kocabaşı) gibi tarihsel sözcükler de yer almaktadır. Türevsel yuvası olmayan bu az sayıdaki sözcüğün kaydedilmesi, Sırpçadaki konumu ile ilgili bilgiler elde edilmektedir. Terim olmadıkları durumlarda bu sözcüklerin türevleri ve gelişmiş çokanlamlılığı olmadığı için en az anlam bilimsel olarak yeterince benimsenmemiş sözcüklerdir. Bir alıntının birçok türevi varsa, Sırpçada benimsenmiş olmakta; öte yandan, çokanlamlılığı ve türetme gücü zayıf olan sözcükler Sırpçada yeterince benimsenmemiş olmaktadır (Dragičević 2007: 189). Bu tür sözcükler pasif sözlük hazinesine girip dilden kaybolmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan analiz, türemedeki anlam bilimsel süreçlerin, çok anlamlılıkta var olan anlam bilimsel süreçleri takip ettiğini göstermektedir. Yani, en fazla anlamı olan sözcüklerin en çok türevi var demektir. Örneğin, *lagum* (lağım) sözcüğünün üç anlam bileşeni ve kendi yuvasında yedi türevi vardır. Bunlardan altısı, birinci dereceli, biri ise ikinci dereceli türevdir. Temel sözcük ve türevsel yuva taşıyıcısı olan *lağım* sözcüğü (0), birinci dereceli türevlerin temeli ($1_1, 1_2, 1_3, \dots$); öte yandan, birinci dereceli türevler ($1_1, 1_2, 1_3, \dots$), ikinci dereceli türevlerin ($2_1, \dots$) temeli olmaktadır:

LAGUM (tur. lağım)

0 **lagum** m 1. mina; miniran potkop ispod utvrđenja, brda i sl. (**siperle-re doğru yer altından açılan dar yol**). 2. podzemni hodnik, tunel (**yeraltı tünel**). 3. pokr. u brdu iskopan podrum za vino (**yer altından açılan şarap bodrumu**).

$2_1 < 1_2$ **lagum-anje** s gl. im. ← lagumanje (**lağımlamak işi**).

$1_1 < 0$ **lagum-ar** m onaj koji postavlja i pali lagum, miner (**lağımçı**).

$1_2 < 0$ **lagum-ati**, -am impf./pf. 1. lagumom, minom razoriti, razarati (**lağımla atmak**). 2. tući eksplozivnim projektilima, bombardovati (**belli bir hedefe bomba atmak, bombalamak**).

$1_3 < 0$ **lagum-aš** m *bakınız* lagumar.

$1_4 < 0$ **lagum-isati**, -išem impf./pf. *bakınız* lagumati (1).

$1_5 < 0$ **lagum-ski**, -a, -o koji se odnosi na lagume (**lağımla ile ilgili**).

$1_6 < 0$ **lagum-džija** m *bakınız* lagumar.

Ancak, kimi zaman zayıf çokanlamlığına rağmen daha büyük anlam bilimsel türevsel yuvası olan, ya da tersine, zayıf türevsel gücü fakat zengin çokanlamlığı olan durumlar da ortaya çıkmaktadır:

PERVAZ (tur. pervaz)

0 **pervaz** m 1. ono čime je nešto optočeno ili obrubljeno, obrub, optok, opšav, porub (**kenarlarına geçirilmiş, dar, uzun parça, pervaz**). 2. ukrasni venac (**süs çelengi**). 3. rub, ivica kao granica nečega (**kenar**). 4. naslon na prozoru, prozorska daska (**pencere tahtası**). 5. ograda, prsobran (**çit**).

1₁<0 (**o**)**pervaz-iti**, -im impf./pf. naći se, nalaziti se okolo kao pervaz, obrubiti, obrubljavati, opkoliti, opkoljavati (**kuşatmak, sarmak, ihata etmek, çevrelemek**).

PEŞKIR (tur. peşkir)¹

0 **peşkir** m a. ručnik, ubrus (**havlu**). b. marama za obavijanje glave i kapa muşkaraca, turban (**ince kumaştan yapılmış, başı sıkıca kavrayan bir tür başörtüsü, türban**).

1₁<0 **peşkir-ina** ž augm. ← peşkir (**büyük havlu**).

1₂<0 **peşkir-ic** m dem. ← peşkir (**küçük havlu**).

1₃<0 **peşkir-ski**, -a, -o koji se odnosi na peşkire (**peşkir ile ilgili**).

1₄<0 **peşkir-çe**, -eta s dem. ← peşkir (**küçük havlu**).

1₅<0 **peşkir-čina** m augm. i pej. ← peşkir. (**büyük havlu**).

1₆<0 **peşkir-çic** m *bakınız* peşkirçe.

1₇<0 **peşa** m žarg. homoseksualac, peder; slab, tunjav muşkarac (**argo ibne; yumuşak erkek**).

1₈<0 **peško**, -a *bakınız* peşa.

1₉<0 **peşovan** m žarg. *bakınız* peşa.

Temel sözcük birimlerinin en geniş çok anlamsal yapısı ve aynı zamanda en çok türevi de vardır, diğer sözcük birimleriyle göre en geniş türevsel yuvarları da bulunmaktadır. Bu sözcük birimlerinin temel sözlük hazinesini oluşturup sözcük sisteminde merkezî statüsü olmaktadır. Genel sözlük hazinesine ait olan Türkçe alıntılarının hem çok anlamlılık hem de türevlemede çeşitli anlam bilimsel süreçlerin tetiklemesinde büyük potansiyelini göstermektedir.

¹ Çağdaş Türkçede Farsça kökenli olan *peşkir* sözcüğü artık eski sözlük hazinesine girmiş bulunuyor.

Örneğin, *boja* (boya), *testera* (testere), *tavan* (tavan), *sultan* (sultan), *kreč* (ki-reç), *šećer* (şeker), *rakija* (rakı).

Sırp dilindeki Türkçe alıntılarının anlam bilimsel türevsel sözlüğü, Türkçe modeli ile anlam bilimsel bağların türünü tespit etmek amacı ile temel alınabilecektir (bağı doğrudan belirleme ya da anlamların daraldığını veya genişlediğini belirleme). Analizin bu açısı, her sözcüğün ayrı ayrı incelenmesini ve asıl sözcüğün anlambilimsel diyapazonuyla (anlam kapsamıyla) karşılaştırılmasını sağlamaktadır.

Elli sene önce yayımlanan en kapsamlı Sırpça sözlüğü *Matica Srpska Sözlüğü* ortaya çıktığı dönemde Türkçe sözcüklerin çoğu, genel sözlük hazinenin bir parçasıydı, fakat bugün, elli sene sonra, artık eski sözlük hazinesine girmiş bulunuyor: Örneğin, *đumruk* (gümrük), *terzija* (terzi), *jabana* (yaban), *javaš* (yavaş), *jordam* (yordam), *hair* (hayır), *hasna* (hasna), *zirat* (ziraat), *džam* (cam), *nijet* (niyet), *utija* (ütü) vs. Öte yandan, standart Sırp dilinin bir parçası olan *duvan* (duhan) gibi bazı sözcüklerin, Türkçede kullanımdan tamamen kalktığını veya *šegrt* (şakirt), *akar* (akar), *bezistan* (bedesten), *šemšeta* (şemse) gibi birçok sözcüğün eskimiş olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKLAR

- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 528, Ankara.
- ČAUSEVIĆ, Ekrem (1996), *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- GORTAN-PREMK, Darinka (1997), *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knj. 14, Beograd.
- DRAGIĆEVIĆ, Rajna (2007), *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- KARAAĞAÇ, Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KLAJN, Ivan (2003), *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2 (sufiksacija i konverzija)*, Beograd.
- KORKMAZ, Zeynep (2007), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LEWIS, Geoffrey L. (2000), *Turkish Grammar*, Second edition, Oxford: Oxford University Press.
- RADIĆ, Prvoslav (2001), *Turski sufiksi u srpskom jeziku (sa osvrtom na stanje u makedonskom i bugarskom)*, Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knj. 17, Beograd.
- Rečnik srpskoga jezika* (2007), Novi Sad: Matica srpska.

- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967-1976), Novi Sad: Matica srpska.
- STACHOWSKI, Stanislaw (1961), *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Univerzitet, Kraków, 1-162.
- ŠKALJIĆ, Abdulah (1989), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost: Sarajevo.
- Türkçe Sözlük* (2010), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Türk Dili Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- VASIĆ, Vera (1996), "Reči stranog porekla u Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika", *O leksičkim pozajmljenicama, Zbornik radova sa naučnog skupa Strane reči i izrazi u srpskom jeziku, sa osvrtom na isti problem u jezicima nacionalnih manjina*, Subotica-Beograd: 89-95.